

С.В. Сініченко

*доцент кафедри міжнародної інформації та інформатики
Київського міжнародного університету*

**ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ІСТОРИЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ
СТОСУНКІВ МІЖ М.П. ДРАГОМАНОВИМ ТА
С.А. ПОДОЛИНСЬКИМ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПИСУ
«РУССКАЯ СТАРИНА»)**

У статті автор за матеріалами часопису «Русская старина» досліджує маловідому сторінку української історії, а саме особисті стосунки між М.П. Драгомановим та С.А. Подолинським. Спираючись на історичний матеріал, автор доводить, що думка про їхню духовну близькість є історичним стереотипом, який не відповідає дійсності, і ця сторінка української історії вимагає уточнення.

Ключові слова: біографія, історія, близькість, стосунки.

«Безглуздо заплюшувати очі на подекуди величезну роль конкретної особи в історії», – справедливо вважають деякі сучасні дослідники. Саме тому актуального значення набуває біографістика, тим більше, що саме в біографії на основі фактичних даних простежується процес формування людської особистості у зв'язку з суспільними умовами епохи. Як свого часу зауважив М. Грушевський, «розуміється, не утворення легенди, не вироблення іконного лику повинне бути завданням, а правильне історичне пізнання дійсної, живої, реальної одиниці, що відбила в особі свою епоху і вплинула на її розвій» [2, с. 11].

Біографія як опис нині є загально визнаним явищем, але біографія як пояснення – явище доволі рідкісне. Що означає пояснити індивідуальне? Для будь-якої іншої галузі знання – це передусім вимога вписати предмет у систему універсальних вимірів, спробувати виділити в ньому прояви всезагальних детермінант історичного, соціального та іншого роду. Біографіка не заперечує необхідності подібного кроку. Кожному біографічному дослідженню повинна передувати в певному

розумінні апріорна реконструкція ідеалізованої моделі творчої особистості культури. Створена концептуальними зусиллями дослідника модель суб'єкта діяльності історичної постаті охоплює в концентрованому і неповторному вигляді специфіку культури, засвідчуючи власною цілісністю типове та індивідуальне в їхній єдності, у їхній історичній визначеності, кожного разу втілюючись в окремих персонажах містерії історичного пізнання, і така реконструкція є теоретичною засадою наукового життєпису.

Необхідним чинником біографічного пояснення є встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що обумовлюють поведінку людини, де як причини можуть виступати соціальні та історичні умови, певні життєві обставини, психологічна та політична акцентуація персонажа.

На межі ХХІ століття в біографічній традиції відбувається певний вибух. Ведеться про рівень представлення біографії, а також про зміну характеру можливостей цього виду історичного матеріалу. Якщо раніше за ним закріплювалася суворо визначена функція фіксації життєвого шляху, збереження в пам'яті образу безпосередніх учасників історичних подій, то тепер ідеться вже про цілісну реконструкцію індивідуальності, що означає вимогу не тільки відповідного зображення індивідуального, але й розуміння цього феномену та його пояснення.

Насамперед це стосується реконструкції особистих стосунків між визначними постатями в українській історії – М.П. Драгомановим (1841–1895) та С.А. Подолинським (1850–1891). Автор, використовуючи історіографічні матеріали, спростовує історичний міф про начебто тісні особисті стосунки між цими діячами та спорідненість їх суспільно-політичних поглядів.

Вивчення історіографічних джерел дає невичерпний матеріал для досліджень різноманітних боків української історії. Зокрема, матеріали часопису «Русская старина» дають змогу повному осмислити взаємини між видатними українцями, репрезентованими в суспільній свідомості як односторонні й соратники. Серед іншого йдеться про стосунки між М.П. Драгомановим та С.А. Подолинським, яких історична наука

зараховує до видатних представників українського національного руху.

Слід наголосити: якщо М.П. Драгоманов добре відомий широкому загалу як видатний учений і діяч української справи, то діяльність С.А. Подолинського не настільки широко висвітлена в науковій літературі й публіцистиці.

Разом із тим, С.А. Подолинського вважають «предтечею українського комунізму». Для нього ідеалом є нове суспільство, в основі якого лежать ідеї марксизму, сам же він був одним із перших популяризаторів соціалізму і марксизму в Україні [5].

Звертаючись до проблеми стосунків між М.П. Драгомановим та С.А. Подолинським, треба визнати єдність поглядів істориків у цьому питанні, тобто дослідники наголошують на їх політичній близькості та особистих тісних взаєминах.

Російські дослідники щодо долі С.А. Подолинського наголошують, що «восени 1875 року Драгоманов переїхав до Відня, а незабаром до Швейцарії, де оселився поблизу Женев. Від осені 1876 року разом з однодумцями, серед яких були С. Подолинський, Ф. Вовк, а згодом М. Павлик, Драгоманов працював над створенням друкарні й редакції журналу «Громада» [10, с. 187].

Отже, з цього тексту випливає, що М.П. Драгоманов та С.А. Подолинський були щонайменше однодумцями, а сам М.П. Драгоманов схвально ставився до діяльності С.А. Подолинського.

Сучасні українські дослідники дотримуються тієї ж думки, відмічаючи близькість цих людей і той факт, що М.П. Драгоманов відчував певну людську симпатію до С.А. Подолинського. Наприклад, у статті С.М. Злупко «Наукова спадщина С.А. Подолинського і розвиток екогенологічної науки у ХХ ст.» знаходимо таку репліку: «...кажучи словами М.П. Драгоманова, С.А. Подолинський занадто був українець, щоб перебувати і діяти серед людей, які не визнавали нічого українського. Розглядаючи будь-яке питання, він завжди у тій чи іншій мірі торкався української дійсності» [4, с. 5].

Зазначимо, що ця репліка є невдало трансформованою фразою М.П. Драгоманова, яка міститься в його праці «Австро-руські спомини (1867–1877)», і в оригіналі звучить так: «С. Подолинський, хоч був впередчиком, але при тому був занадто українець, щоб не симпатизувати таким пробам локалізування інтернаціонального соціалізму» [3, с. 212].

Тобто контексти оригіналу та його тлумачення дещо різняться, зокрема, у змісті «української радикальності» С.А. Подолинського, але й вислів М.П. Драгоманова радше констатація, ніж відверта симпатія.

У праці А. Коляди «Інтелігенція та український рух в умовах посилення політичної реакції у Російській імперії в 80-90-х рр. ХІХ ст.» йдеться: «...з ускладненням умов для легальної національно- культурної діяльності відбулася і деяка еволюція ідеологічних та тактичних установок старогромадівців. Так, А. Катренко й Я. Катренко на прикладі Київської громади показали, що демократизм програмних настанов останніх у національному, політичному і соціальному питаннях не змінився. Однак у складних політичних умовах вони вирішили відійти від радикальних ідей («громадівський соціалізм» та ін.), котрі раніше обґрунтовували й пропагували М.П. Драгоманов та С.А. Подолинський, й не ускладнювати і так не легке своє становище заходами різкого антисамодержавного спрямування» [6].

Разом із тим, аналіз, проведений автором цієї статті, доводить, що теза про близькість (як політичну, так і духовну) між М.П. Драгомановим та С.А. Подолинським не відповідає дійсності, є історичним міфом, який виник унаслідок появи на сторінках часопису «Русская старина» листа батька С.А. Подолинського, який став відповіддю на прохання видавця та головного редактора часопису М.І. Семевського надати матеріали про останні роки життя С.А. Подолинського, яке обірвалося 1891 року [7, с. 28].

Зазначимо, що в часописі «Русская старина» 1891 року був поміщений некролог, присвячений смерті С.А. Подолинського, у якому йшлося, що «є люди, на смерть яких неможливо не відгукнутися, насамперед, коли вона настає для них у розквіті їх безустанної, самовідданої діяльності. С.А. Подолинський багато

чого не встиг, але його ім'я вже вписане в історію Росії...» [8, с. 218].

Не звертаючи уваги на наявність некрологу, батько С.А. Подолинського матеріалів не надав, але надіслав листа, у якому вкрай негативно оцінив політичні погляди свого сина, звинувативши при цьому М.П. Драгоманова в тому, що начебто він впливав на «нерозвинуту політичну свідомість» С.А. Подолинського, людину «безхитрісну та відверту», яка, «перебуваючи під впливом хибних ідей», загубила власне життя [9, с. 111].

При цьому сам М.П. Драгоманов у цьому листі був охарактеризований як «досить примітивна своїм кругозором, обмежена та істерична людина, для якої є неприйнятними соціальні устої, що будувалися віками, і є основою сучасного суспільного порядку» [9, с. 112].

Наголосимо, що в цей час (у квітні-вересні 1892 року, після смерті редактора М.І. Семевського) тимчасовим редактором «Русской старины» був А.С. Лацинський, який був помічником М.І. Семевського і головним коректором колишньої редакції [1, с. 134].

А.С. Лацинський був людиною скрупульозною і, мабуть, не вважав за можливе якось корегувати будь-які починання свого попередника, до якого ставився з величезною повагою, відповідно лист-відповідь батька С.А. Подолинського був без будь-якого редагування надрукований на сторінках часопису.

Саме цей лист і батьківський розпач з приводу ранньої смерті свого сина стали тією основою, яка дала змогу дослідникам стверджувати про близькість М.П. Драгоманова і С.А. Подолинського.

М.П. Драгоманов ознайомився з цим листом, про що свідчить його реакція – відповідь на висловлювання батька С.А. Подолинського, яку знаходимо в його роботі «Австро-руські спомини (1867–1877)», яка вже нами згадувалась.

М.П. Драгоманов писав: «В фебруарі 1873 р. получив я во Флоренції лист з Цюріха від Сергія Подолинського, котрий тоді був дуже близьким чоловіком до д. Лаврова й редакції «Вперед», що збирався виходити. В листі тому Подолинський,

котрого я трохи знав у Києві, просив мене прислати статтю про Шевченка, щоб її прочитати на зборах у роковини його смерті. Зоставалось часу щось днів з 3–4, з котрих два мусило піти на дорогу мого листа з Флоренції до Цюріха, і я мусив писати день і ніч, так що рука зовсім зомліла, але встиг прислати свою статтю на строк. Звісно, я найбільше виставляв гуманітарно-демократичну суть творів Шевченка, показуючи, впрочім, як вона корінилась в історії і нар [одній] поезії і життю українців. Статтю цю (котра потім щось через рік була напечатана в петербурзькій «Неделе», дуже обкусана цензурою самого редактора, з роду українця і приятеля петербурзьких українофілів старих і молодших) прочитав С. Подолинський на зборі усіх росіян (куди запрошено й галичан «Русского кружка»), після чого послана була телеграма від «русских і українців» в Цюріху до «Січі», а далі й реферат, котрий мусив появитися у «Правді» вкупі з рефератом про такий же мітинг самих січовиків» [3, с. 185].

Отже, М.П. Драгоманов писав, що С.А. Подолинського він лише «трохи знав у Києві», про яку ж близькість ідеться в такому випадку? Разом із тим, виникає запитання: можливо М.П. Драгоманов та С.А. Подолинський зблизились у подальшому? Але й це не відповідає дійсності. М.П. Драгоманов дає на це запитання вичерпну відповідь: «У справі відносин моїх спеціально до С. Подолинського, про котрі навіть напечатано лист його батька в «Русской старине», я мушу сказати, що С. Подолинський ніколи під моїм впливом, власне, не був. У 1870 році я бачив його раз чи два в Києві в одному кружку молоді, де Зібер читав свої реферати про Маркса; потім я в початку 1873 року дістав од нього з Цюріха лист, в котрому він прохав у мене згаданий реферат про Шевченка, далі він мені прислав літографовану програму «Вперед[а]», на котру я послав свої уваги, не згідні з многими точками загальними і спеціально в польській справі. Про це ми спорились не раз і в Цюріху, але С. Подолинський зоставсь впередчиком досить переконаним. Опісля вже він починав зближатись до моїх поглядів, але наші публічні взаємини були більш у тому, що С. Подолинський поручав мені друкувати його готові праці, котрі я іноді мусив

місцями поправляти в якому змислу чи в гострішому, чи в поміркованішому, читач побачить в свій час. На друк тих своїх праць С. Подолинський вислав мені гроші по рахунках друкарень.

Коли ж у 1879 році С. Подолинський зачав видавати своїм коштом періодичну «Громаду» (проект, котрому я довго противився, – покликаюсь на М. Павлика) і коли розлютовані за те його родителі (про котрих С. Подолинський завше казав мені, що вони знають і навіть в основі поділяють його погляди) здумали покарати його, мов малу дитину, і залишили його без грошей, так що по смерті свого першого сина С. Подолинський навіть телеграфував мені, щоб я вислав йому 100 франків на похорон, і потім незабаром заболів, розстроений, між іншим, і тією мукою, яку йому завдали освічені і багаті родителі його, то він залишив за своєю «Громадою» довгу 900 франків, котрий я й виплатив сам. Пишу це не для того, щоб убіляти себе від болота, кинутого на мене батьками С. Подолинського в «Русской старине», а для характеристики тих російських кругів, до котрих належав батько С. Подолинського, один з поетів «пушкінської плеяди». Додам, що С. Подолинський був єдиний син у своїх родителів і що маєток їх, котрий вони так берегли, купив у них бувший київський генерал-губернатор Чертков, орган котрого «Киевлянин» приймав досить велику долю в нагінці на С. Подолинського і на мене з приводу періодичної «Громади» якраз перед тим, як влагодилась оця справа» [3, с. 204].

Сама ж відповідь на цей лист М.П. Драгоманова на сторінках часопису «Русская старина» не з'явилася. Чому так сталося – відповісти важко, але відомо, що останніми роками життя М.П. Драгоманов не дуже охоче співпрацював з російськими видавцями з політичних міркувань.

Отже, не має сенсу стверджувати, що М.П. Драгоманов та С.А. Подолинський мали тісні зв'язки, і М.П. Драгоманов мав на нього вплив. Найрадше це було нетривале знайомство, їх стосунки не виходили за межі ділових, не було й особистої симпатії між ними.

З огляду на вище зазначене, вивчення історіографічних джерел дає змогу не тільки вивчати й аналізувати значні

історичні події, але й спростовувати певні стереотипи щодо особистих стосунків історичних постатей, розглядаючи таким чином історію не тільки як соціально-політичний, але й гуманістичний процес.

Література

1. Бронникова Е.В. Журнал «Русская старина» как историографический источник 1870-1918 гг.: дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.09 / Е.В. Бронникова. – М., 1998. – 190 с.
2. Грушевский М.С. Об украинской историографии XVIII века. Несколько соображений / М.С. Грушевский // Известия АН. СССР, VII серия, отд. общественных наук. – 1934. – № 3. – 121 с.
3. Драгоманов М.П. Австро-руські спомини (1867–1877) // Драгоманов М.П. Літературно-публіцистичні праці у 2-х т. Т. 2. – К. : Наук. думка, 1970. – 595 с.
4. Злупко С. М. «Наукова спадщина С. А. Подолинського і розвиток екогенологічної науки у ХХ ст. / С. М. Злупко // Наукові записки НаУКМА, Т. 15: Економіка. – К.: Наукова думка, 1999. – С. 3-8.
5. Злупко С.М. Сергій Подолинський – вчений, мислитель, революціонер / С.М. Злупко. – Львів : Каменяр, 1990. – 192 с.
6. Коляда А. Інтелігенція та український рух в умовах посилення політичної реакції у Російській імперії в 80–90-х рр. ХІХ ст. [Електронний ресурс] / А. Коляда. – Режим доступу : <http://hghltd.yandex.net/yandbtm?text>.
7. Мироненко М.П. Журнал РА и его роль в освещении освободительного движения в России. – М. : АКД, 1973. – С. 28.
8. Русская старина. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1891. – Т. 35. – 798 с.
9. Русская старина. – СПб. : Тип. В.С. Балашева, 1892. – Т. 36. – 711 с.
10. Смушков М.И. История национально-освободительного движения на Украине в XVIII–XX веках. – М. : Аспект, 1993. – 212 с

In this article basing on the materials of the magazine «Russkaya starina» the author investigates the little-known page of ukrainian history, notably the personal relationship between M. P. Dragomanov and S. A. Podolinskiy. It is interesting, such as we know not so much about S. A. Podolinskiy, “forerunner of ukrainian communism”. Also the problem of human relations between some other well-known persons of ukrainian movement in difficult and interesting period of ukrainian history is show by the author. Using the historical materials the author proves that an idea of their spiritual affinity is a historical stereotype which does not correspond to reality, and this page of ukrainian history should be clarified.

Key words: biography, history, affinity, relationship.

В данной статье по материалам журнала «Русская старина» автор исследует малоизвестную страницу украинской истории, а именно личные взаимоотношения между М.П. Драгомановым и С.А. Подолинским. Основываясь на историческом материале, автор доказывает, что мысль об их духовной близости является историческим стереотипом, который не соответствует действительности, и эта страница украинской истории требует уточнения.

Ключевые слова: биография, история, близость, отношения.